

DOBROTA PUCHEROVÁ, RÓBERT GÁFRIK (eds.): Postcolonial Europe?**Essays on Post-Communist Literatures and Cultures**

Leiden – Boston: Brill Rodopi, 2015. 405 s. ISBN 975-90-04-30384-3

Kniha, čo predom mnou leží a v ktorej si listujem už dosť dlhý čas, vzbudzuje úctu. Nielenže je postavená na téme, ktorá dáva možnosť rozobrať udalosti v európskych štátoch strednej a juhovýchodnej Európy od 30. rokov 20. storočia až do začiatkov nového milénia, ale aj tematicky je taká široká a rôznorodá, že pôsobí ako dejiny literatúry a kultúry tejto geografickej oblasti. Ide o problematiku, ktorú nikto nemal odvahu otvárať a ktorú literárna veda, ba ani história z krajín západnej Európy či USA veľmi nepozná a nevníma ju ako problém, takže tu sa objavuje v ucelenej podobe vlastne po prvý raz. Podľa názvu sa zaoberá iba postkoloniálnou skúsenosťou krajín strednej a juhovýchodnej Európy, čiže bývalého socialistického tábora po roku 1989, ale v skutočnosti sa dotýka aj starších období, skúseností z druhej svetovej vojny a fašizmu v týchto krajinách, ba aj dejín samotných. Tieto udalosti rozoberajú nielen Poliaci v rámci už klasickej otázky trojitého delenia Poľska, ale aj literáti z pobaltských krajín i krajín komunistického bloku ako Maďarsko, Rumunsko a Slovensko. Spomínam to preto, lebo sa tu rysuje istá paralela. Hoci dejiny literatúr týchto krajín po roku 1948, čiže po nástupe tzv. ľudovodemokratického režimu pod „vedením“ Sovietskeho zväzu, už boli napísané, veľmi dlho trvalo, než sa v kultúre prejavila ochota zaoberať sa praktikami útlaku v 50. rokoch. Nepísalo sa o nich, dlho sa neanalyzoval prínos literatúry 60. rokov a doteraz sa nerozobrali deformácie v literatúre a kultúre spôsobené politickým nátlakom z obdobia socializmu. Toto váhanie sa zvyklo ospravedlňovať tým, že obdobie nie je ešte dostatočne uzavreté alebo že situácia nedozrela.

Zdá sa však, že situácia po viac než dvadsiati rokoch dozrela. Ako píše Dobrota Pucherová vo svojom príspevku *Trauma*

and Memory of Soviet Occupation in Slovak (Post-)Communist Literature (Trauma a pamäť sovietskej okupácie v slovenskej /post/komunistickej literatúre), o problematických veciach, o traumatických dejiných udalostiach treba hovoriť, pretože ak sa o nich nehovorí, ak sa umelecky nespracúvajú, ustrnú v kolektívnej pamäti v jednom význame (150). Hoci sa celkom nezhodujem s názorom, že by mohli úplne upadnúť do zabudnutia, je pravda, že sa môže stratiť význam, na základe ktorého by sme ich mali posudzovať, ako aj ich dosah, pretože sa môžu posunúť do iného registra. Nemožno sa spoľahnúť na ďalšie interpretácie, pretože každý moment je podstatný a iný.

Smerom k prehodnoteniu, prediskutovaniu a možno prerozprávaniu dejín v kultúrach strednej a juhovýchodnej Európy sa preto vybrali aj štúdie v zborníku. Ako vraví názov, ide o krajiny, ktoré patrili do socialistického bloku v Európe. To otvára niekoľko otázok. V prvom rade vidíme, že vzniká samostatná oblasť výskumu literatúry, ktorá otvorene problematizuje otázku eurocentrizmu, keďže krajiny strednej a juhovýchodnej Európy ako centrum nepôsobia, ďalej to, že výskum literatúry a kultúry nespočíva na kategórii národa, ale na celku regiónu či oblasti na okraji alebo medzipriestoru (*in between*) Európy, a na neposlednom mieste sa ukazuje, že v zborníku sa celkom úspešne podarilo využiť, rozanalyzovať, a tým aj sproblematizovať niektoré prevládajúce predstavy, ktoré sa už desaťročia pertraktujú vo svetovom výskume kultúr ako postkoloniálny výskum, orientalizmus a ďalšie. V tomto smere je prínos publikácie *Postcolonial Europe? Essays on Post-Communist Literatures and Cultures* (Postkoloniálna Európa? Eseje o postkomunistických literatúrach a kultúre) skutočne významný. Zborník prác

je však pôsobivý nielen svojím obsahom, ale aj rozsahom. Delí sa na päť častí, ktoré sa venujú rôznorodnej problematike: prvá je teoretická a pojmová, druhá materiálová, miestami literárnohistorická, tretia je venovaná priestoru, štvrtá vnímaniu Orientu v cestopisoch z regiónu strednej a juhovýchodnej Európy a piata zachytáva niektoré prejavy súčasného kolonializmu v uvedenej oblasti. Celá publikácia pôsobí premysleným dojmom.

Prvá časť rozoberá, skúma a konfrontuje, spochybuje a znovu navrhuje teoretické východiská i termíny disciplíny, ktorá sa tu črtá vo svojej rôznorodosti, ale aj celistvosti. Je výborné, že cieľom tejto časti, do ktorej patria štyri štúdie, je nielen definovanie a osvetlenie pojmov, ale aj vymedzenie základných znakov kultúrneho, politického i dejinného priestoru, na ktorý sa termíny a pojmy aplikujú a z ktorého vychádzajú – jasne definovaná odlišnosť a ucelenosť strednej a juhovýchodnej Európy. Táto časť práce vlastne prebudováva identitu oblasti, ktorá vo všetkých svetových a globalizačných pohľadoch vždy s niečím splýva, raz s Východom, raz so Západom, raz s Juhom, inokedy so Severom, takže nikto si neuvedomuje, že už po stáročia tvorí odlišný celok. Dokazuje to nielen prvá štúdia knihy Madiny Tlostanovej, ktorá otvára teoretickú časť a ktorá je zásadná pre smerovanie celej knihy, ale aj mnohé ďalšie, bez ohľadu na to, či sú teoretické alebo sa zaoberajú konkrétnym umeleckým materiálom.

M. Tlostanova hneď v úvode svojho príspevku píše, že prístup postkolonializmu, ktorý vznikol v úplne inom prostredí, čase a z iných ideologických pozícií zjednodušuje situáciu postsocialistických krajín a kultúr. Ich možným spoločným menovateľom by mohol byť pojem dekolonizácie. Dôležité je podľa nej rozlišovať medzi imperializmom a kolonializmom a medzi rétorikou modernity a logikou koloniality. Podľa Tlostanovej bola antikomunistická disidencia chápaná západnými teoretikmi postkolonializmu ako pravicové hnutie a postkoloniálne hnutie bolo založené na postštrukturalistickom

kulturalizme, pričom ostatné prístupy sa zamietli. Tieto neomarxistické postkoloniálne teórie – ak vychádzajú súbežne z hľadiska postsocialistických a postkoloniálnych rozmerov sveta – nie sú schopné pochopiť zvláštnosť postsocialistických dejín a ostávajú slepé voči mechanizmu, logike a vývinu modernity v regionálnych dejinách. Ďalším obmedzením je skutočnosť, že termín vznikol v kruhoch západných marxistov, ktorí socializmus vo východnom bloku nepoznali, resp. sami nezažili, ťažko si teda uvedomovali špecifickosť situácie v nuansách a rozdieloch.

Tlostanova zachádza aj do dejín. Rozdiely dokladá na skutočne výrečnom príklade imperiálnych snáh veľkých dobových mocností od 15. storočia. Globálnu kolonizáciu datuje od tohto obdobia, pričom spomína situáciu vo východnej Európe. Ak si uvedomíme, že nástup Osmanskej ríše na európskom kontinente sa datuje rokom 1453, keď bolo dobyté hlavné mesto Byzancie Konstantinopol, a že Turci vstúpili do Európy ešte o storočie skôr bitkou na Kosovom poli, zatiaľ čo na druhej strane zemegule vstúpil na americký kontinent Kolumbus (1492), ľahko môžeme podľahnúť fascinácii týchto zhôd. Tlostanova vyzdvihuje aj rozdiely v spôsobe kolonizácie medzi Východom a Západom. Následky imperiálnych snáh oboch veľmocí, cárskeho Ruska i Osmanskej ríše, sa prejavovali na Balkáne a v strednej Európe po celé stáročia, ale tieto mocnosti nepracovali primárne v režime ideologického nátlaku, ale ekonomického odčerpávania. Napríklad Osmanská ríša ponechávala veľké územia na Balkáne nemuslimské, pretože boli nevhodné pre konverziu, vo vláde využívala služby ortodoxných Grékov, považovaných za nižšiu vrstvu, ktorá si mohla „ušpiňiť ruky“ financiami. Rozhodne preto nemožno hovoriť o postkolonializme v týchto oblastiach v zmysle, ako pojem používa západná marxistická veda, ktorá primárne vychádza zo skúsenosti národnooslobodzovacích hnutí v Afrike 50. a 60. rokov minulého storočia; tieto ZSSR v 70. rokoch vyzbrojoval a vyvolával v nich miestne vojny. Záver je, ako píše Tlostanova, že oveľa ľahšie by sa pracovalo

s pojmom dekolonizácie, najmä v prípade postsocializmu a jeho diskurzov. Podobný prístup si nakoniec zvolili takmer všetci autori a autorky príspevkov. Tlostanova spomína napríklad Dorotu Kolodziejczyk a Cristinu Sandru, ktoré sa týmto otázkam venujú sústavnejšie, ale po prečítaní všetkých textov je zrejme, že niektorí z autorov a autoriek o podobné termíny vôbec nestoja. Rovnaké zistenia sa ozývajú aj z poslednej a veľmi výstižnej štúdie piatej časti a zároveň celého zborníka, ktorú napísala Jagoda Wierszejska a ktorú venovala súčasnosti *Between the East and West: The colonial present* (Medzi Východom a Západom: Koloniálna prítomnosť).

Pod týmto významovým oblúkom stoja práce, ktoré sa venujú rôznym aspektom literárneho, umeleckého, kultúrneho, identitárneho i antropologického materiálu. Je ich takmer dvadsať a každá prináša do spoločnej témy jednak potvrdenie základného východiska – osobitosť postsocialistického vývinu v strednej a juhovýchodnej Európe a nemožnosť jeho zredukovania na postkolonializmus, jednak rôznorodý literárny a kultúrny materiál, ktorý otvára perspektívy toľkými smermi, že vo výsledku pôsobí ako náčrt dejín literatúry tohto regiónu. Dobrota Pucherová v už spomenutej štúdiu interpretuje slovenské romány, ktoré spracovali skúsenosť z rokov 1968 – 1969 rôznym umeleckým spôsobom, čím dosiahli rôzne stupne závažnosti témy pre slovenskú kolektívnu pamäť, kultúru, literatúru a slovenské vedomie dejinnosti.

Rumunský autor Bogdan Ștefănescu pripel štúdiu, v ktorej vyjadruje obsedantnú tému rumunskej kultúry, a to ničotu, vzduchoprázdnno, biele miesta, diery či lakúny v dejinách Rumunska alebo v postavení rumunskej kultúry vo svete. Tieto predstavy sčasti vyplynuli z ideologického diskurzu socializmu, ktorý ako kontrast budoval špecifickú podobu socialistického nacionalizmu, ale vychádzali už z ideí obrodenia, romantizmu a ruralizmu 19. storočia. Mená ako Cantemir, Eminescu, Eliade a Cioran, ktoré Ștefănescu spomína, však predstavujú presný opak bielych miest. Sú to literárne osob-

nosti, pričom rozhodne nie sú jediné, ktoré znamenali významný vklad rumunskej kultúry do európskych hodnôt, no ich dielo sa obchádzalo, pretože niektorí z nich emigrovali (z dôvodu antisocializmu i profašizmu). Napriek tomu má rumunská kultúra dojem, akoby v európskom kontexte neexistovala, pričom z tohto vedomia vychádza pocit menejcennosti, deformujúci dokonca aj mladé generácie literárnej kritiky a histórie.

Veľmi prínosná je aj štúdia Edity Zsadányi na tému židovskej identity, vyjadrenej pohľadom, perspektívou a psychikou dieťaťa. Uvedenú prizmu často využívali aj diela, ktoré stvárnňovali protest, či niekedy až nebezpečný ideologický odklon za socializmu, tu však ide o spracovanie témy v románoch Gábora Németha *Zsidó vagy?* (2004; *Si žid?*, 2006) a Endreho Kukorelyho *Tündérvölgy* (2003; *Údolie víl*, 2006) z obdobia po páde socializmu. Tým aj táto štúdia nadväzuje na ďalší terminologický uzol, ktorý sa v zborníku objavil viackrát – je to otázka podriadeného subjektu (*subaltern*) a jeho možností vyjadrenia v kolonialistickom diskurze. Problém vznikol z konfrontácie s tvrdením západnej postkoloniálnej teórie, konkrétne Gayatri Chakravorty Spivak, podľa ktorej sa podriadený subjekt v koloniálnom diskurze nedokázal či vôbec nemohol vyjadriť. Viacerí autori, podobne ako Edit Zsadányi, však vo svojich štúdiách vyslovujú názor, získaný analýzou konkrétneho literárneho materiálu, a nie na základe politických zovšeobecnení, že *subaltern*, čiže podriadený subjekt, sa nielenže môže a dokáže vyjadriť, ale že si rôznym spôsobom situáciu potrebnú pre vyjadrenie aj sám vytvára. Pritom toto vyjadrenie vôbec nemusí byť ovplyvnené ideológiou kolonizátora ani v prípade tzv. *self-colonization*, ako to tvrdí bulharský literárny historik Alexander Kiossev.

Hoci časť literárnej vedy je názoru, že tzv. priestorový obrat je v súčasnosti už neaktuálny, tretia časť štúdií v zborníku explicitne problematiku priestoru strednej a juhovýchodnej Európy rozpracúva, a to v rôznych aspektoch: geopolitický aspekt, zmeny v obývaní priestoru, krajinné, ekologické,

mestské a rurálne priestory, násilné a vynútené opustenie priestoru, strata priestoru a istôt z neho plynúcich, význam kolektívnej pamäti pri evokovaní minulých či mýtických priestorov, otázka priestoru pre telo a na tele človeka, rodová problematika a pod. K tomu prispela svojou podnetnou štúdiou Irene Sywenko, ktorá píše o geopoetike ženského tela a pomocou nej vysvetľuje tragické osudy Ukrajiny vo vzťahu k ukrajinskej a poľskej fikcii.

Záujem vzbudzuje aj budovanie priestoru mesta – Budapešti – ako sídla Uhorskej ríše (odkazy na imperialistické snahy Uhorska spreď prvej svetovej vojny), ako o ňom uvažuje Tamás Scheibner. Straníci ho začali prebudovávať od nástupu ľudovodemokratického režimu a za socializmu na hlavné mesto nového štátu, nového národa a socialistického urbanizmu podľa vzoru Moskvy. Autor štúdie približuje idylické a nostalgické zobrazenia tradičných a historických miest i zákutí starého mesta z pera medzivojnových autorov, z ktorých sa časť zachovala a dodnes funguje ako mýtický odkaz minulosti. Tragickejší je príbeh mesta Kaliningrad, sídla dodnes existujúcej Kaliningradskej oblasti pod ruskou správou, ktorý priniesla maďarská autorka Xénia Gál. Evokuje v ňom nielen posledné desaťročia, ale celú stáročnú históriu slávneho obchodného centra, súčasť siete hanzových miest v severnej Európe, ktoré kedysi patrilo do Európy pod rôznymi menami, takže dnes, izolované pod ruskou správou, sa mesto stáva mýtickým prvkom kultúrnej pamäti, kde hľadá svoju identitu.

Kniha Edwarda Saida *Orientalizmus* vyšla po prvý raz roku 1978. Ako isté východisko bola použitá aj z hľadiska strednej a juhovýchodnej Európy, síce nie priamo ani jednoznačne, ale v kladnom i zápornom zmysle. Táto oblasť Európy mala s orientalizmom, s Orientom, s orientalizáciou a ďalšími formami pojmu vlastné skúsenosti, pričom sama sa stala nositeľkou, resp. predstaviteľkou Orientu, a dodnes takto v západnej Európe v hlbokých vrstvách pamäti funguje. Z toho vidíme, že predsa len ide o trochu iný Orient, než aký mal na mysli Said v 70.

rokoch 20. storočia, keď vo väčšine východoeurópskych krajín pretrvávali spomienky na oživenie a zmenu politického kurzu zo 60. rokov, preňho vtedy Orient znamenal, zjednodušene povedané, takmer všetko sprava i zľava za Atlantickým a Tichým oceánom. Stredná a juhovýchodná Európa vnímala Orient odlišne. Už len taká jednoduchá jazyková vec, že Orient nemusí byť to isté, čo Východ, nehovoriac o rozdiel medzi Blízkym východom a Ďalekým východom. Iné poňatie Orientu v strednej a juhovýchodnej Európe vyplýva aj z toho, že v 19. storočí bola v politike západnej Európy považovaná za zásadnú otázku tzv. Question d'Orient, t. j. orientálna otázka, ktorá sa týkala vojen a konfliktov na Balkáne, prebiehajúcich po celé storočie medzi cárskym Ruskom a Osmanskou ríšou (boje o Krym, Bospor a Dardanely, Čierne more a pod.). Veľká časť štátov juhovýchodnej Európy získala vyriešením tohto konfliktu nezávislosť od Osmanskej ríše (Grécko, Bulharsko, Rumunsko a mnohé ďalšie). Na pozadí týchto rozdielov vo vnímaní Orientu môžeme chápať aj to, že Budapešť sa stala v 16. storočí na sto rokov pašalykom (Eilae-i Budin), takže sa dá povedať, že Orient kolonizoval Európu a že sa vo svojich imperiálnych ambíciách striedal s Ruskom. Preto je veľmi dôležité vedieť, čo si mysleli o význame Orientu kultúry strednej a východnej Európy samotné. Málokto si uvedomuje, že v medzivojnovom Československu sa napríklad pojem Orient vo vzťahu k územiu juhovýchodnej Európy nepoužíval, pretože tieto krajiny sa, naopak, pokúšali dostať sa hlbšie do európskeho kontextu, ale okamžite sa objavil v 30. rokoch, keď nastúpili profašistické tendencie v Európe (M. Hodža). To tiež nebolo náhodné.

Štvrtá časť recenzovanej knihy sa pod titulom *Imagining the Orient in Central European Communist Travel Writing* (Predstavy o Oriente v socialistickom stredoeurópskom cestopise) zaoberá práve touto otázkou, pričom na materiáli socialistických cestopisov, ktoré vytvorili slovenskí autori na základe svojich skúseností z Indie, sa jej venuje Róbert Gáfrik. Podobne sa o cestopisoch

z Číny vyjadruje aj Martin Slobodník, hoci na Gáfrikovom príspevku treba vyzdvihnúť to, že do obrazu zapojil aj časť dejín tohto vnímania, čiže aj poznatky z minulých obrazov o Indii na Slovensku. Z toho je zrejme, že India neinaugurovala svoju prítomnosť v slovenskej kultúre za socializmu, ale že má dlhé tradície. Je však zaujímavé, ako Gáfrík zistil, že tieto cestopisy boli často utilitárnymi textami, ktorými si cestovatelia takpovediac zaslúžili cestu, a teda ich museli napísať. Na tento aspekt akoby sa zabúdalo. Ďalej treba zdôrazniť, že okrem posolstva socializmu a progresu, všetky cestopisy niesli odkaz na internacionalizmus, čiže otvorenú a rovnocennú spoluprácu všetkých národov. I to bola dôležitá črta sovietskej ideológie, ktorá sa využívala na intervencie v cudzine (internacionálna pomoc v Československu roku 1968, dodávky zbraní do Španielska v 30. rokoch, neskôr do afrických krajín, do Číny a pod.). Bolo by podnetné, ale asi aj predvídateľné, pozrieť sa na vnímanie východných štátov a ich kultúr, ktoré boli súčasťou Sovietskeho zväzu.

Posledná, piata časť knihy, ktorú sme už spomínali, sa venuje koloniálnej súčasnosti, opäť v napätí medzi Východom a Západom. Touto časťou sa celá kolektívna monografia príhodne uzatvára. Všetky tri príspevky, ktoré piata časť obsahuje, sú veľmi aktuálne, napríklad otázka ďalších osudov Ukrajiny a jej kultúry v dnešnom svete. Zo začiatku nie úplne jasný, ale postupne sa čoraz jednoznačnejšie vyjadrujúci, je aj príspevok Dariusza Skórczewskiego, ktorý uvádza fascinujúci príbeh výstavy fotografií z domácností strednej a juhovýchodnej Európy *Casa mare*, ktoré nafotil fotograf z Nemecka a ktorý nimi vytvoril obraz tejto časti Európy. Príbeh má množstvo aspektov a široký dosah, ako to dokazuje veľký úspech výstavy v rôznych európskych krajinách. Názov výstavy *Casa mare* je rumunský a znamená veľký dom, ktorý patrí do matrice, známej na Slovensku ako: postava dom, zasad' strom. Toto slovné spojenie je nielen emblémom usadenia, rodinného a civilného života, ale aj sociálneho postavenia, majetku a vzdelania,

pretože poukazuje na vzdelanú populáciu. Posun významu názvu v štúdiu od veľkého domu k obývačke ako najkrajšej miestnosti v dome, vystihuje celkový význam, pretože v ňom oscilujú dva póly protikladu – čo sa vníma ako hodnotné v západnej a čo vo východnej Európe. Je to vlastne prezentácia identitárnych predstáv kultúr strednej a juhovýchodnej Európy. Predmety, postroje, ktoré si ľudia na snímkach vyberajú, symbolizujú presne rovnakú duchovnú hodnotu ako oveľa drahšie a modernejšie predmety v západnej Európe, a ich postoj pred fotografom, ktorý sa na prvý pohľad javí ako strnulý, naaranžovaný, znamená ľudskú dôstojnosť, vedomie kultúry, a nie čudnosť, orientálnosť ani imitáciu, čiže vlastnú, pravú hodnotu. Ba čo viac, symbolika domu platí nielen pre východnú Európu, ale aj pre západnú Európu. Zastavila som sa pri tomto príspevku, pretože ukazuje, rovnako ako Pucherovej interpretácie kníh, cestu, ktorou sa novonacrtnutá či naznačená oblasť štúdia má možnosť vybrať. Ba čo viac, podporuje ho aj príspevok Jagody Wierzsejskej. Vychádza z toho, že koncepcia západného postkolonializmu východoeurópskym krajinám nevyhovuje, pričom má na mysli v prvom rade Poľsko a Ukrajinu, ale aj bývalé časti Rakúsko-Uhorska a ďalšie. Podľa nej bol vývin v tomto regióne Európy vnútorne rozporný a hybridný, čiže oveľa zložitejší ako na Západe. Preto túto situáciu nazýva palimpsestom a v celej štúdiu vlastne upozorňuje na stále premeny, striedanie, zmiešavanie, splývanie či požičiavanie si foriem alebo prostriedkov i na zmeny ich funkcií. Pozornosť venuje aj paralelnej existencii vzťahov hegemonie a podriadenosti istej krajiny a explicitne sa vyjadruje, že istá kultúra (krajina) mohla byť súčasne ovládanou a sama ovládať. Podobných príkladov by sme v strednej a juhovýchodnej časti Európy našli bezpočet, a preto nie je prísne uplatňovanie zavedených, svetových termínov, pojmov a v nich obsiahnutých predstáv veľmi vhodné. Súčasne si treba uvedomiť, a Wierzsejskej myslenie k tomu smeruje, že keďže ide o staršie a historicky utvorené koncepcie, iste sa ich vnímanie medzičasom zjednodu-

šilo a stálym používaním zjednotilo. To sa s pojmami často stáva. Wierzsejska, tak ako Tlostanova a ďalší autori, konštatuje, že kultúrne zistenia alebo hodnoty strednej a juhovýchodnej Európy nie sú západným systémom poznatkov a reprezentácií ani poznané, ani osvojené. Platí to však nielen pre západnú Európu, ale aj pre tzv. Orient. Ak napríklad čínski literárni kritici vytykajú Európe eurocentrizmus, platí to síce paušálne aj pre strednú Európu, ale pritom úplne zaniká, že do tohto typu eurocentrizmu stredná a juhovýchodná Európa svojimi poznatkami neprispela, pretože sa ani nestala jeho úplnou súčasťou. Ba čo viac, ak sa z tejto časti Európy ocitli isté prvky v koncepciách eurocentrizmu, ich pôvod je zahmlený a dávno zmiznutý. To je zistenie nielen literatúry, ale aj histórie kultúry, komparatistiky a translológie, čiže širšie a všeobecnejšie konštatovanie. Wierzsejska sa zaoberá súčasnou situáciou aj za pomoci exkurzov do minulosti a do priestorového členenia Európy napríklad vo vzťahu k opozícii medzi hegemoniou Ruska/ZSSR a Nemecka, Západu a Východu, alebo so zreteľom na dôsledky Rakúsko-uhorskej monarchie, ktorú novodobé mocnosti 20. storočia fakticky vystriedali. Dokonca odporúča ísť aj ďalej do minulosti a pozrieť sa na turecký imperializmus, ktorý spomínala aj Tlostanova. Tento pohľad, podobne ako sa to javí napríklad v príspevkoch Doroty Koldziejciuk, veľmi efektívne rozmelňuje celú jednoduchú binárnu konštrukciu starších zaužívaných termínov a rozpracúva či obohacuje obsah týchto pojmov napríklad tým, že ruší jednoznačnosť kolonizačných schém, ich dôsledkov a efektov a najmä smerov. Zo štúdie plynie poznanie, že ani vzorové situácie z uznávaných západných prác nemôžu platiť úplne a že analytický pohľad východnej Európy treba uplatniť aj na materiáli západnej Európy. Pretože to, čo sa javí ako problematickosť, orientálnosť, nesamostatnosť a podriadenosť strednej a východnej časti Európy, mohlo v dejinách platiť rovnako aj pre západnú, keďže aj táto časť Európy sa vyvíjala postupne, historicky, ovládaná množstvom susedných i domácich mocností

a spormi s nimi, takže príkladov na kolonizovanú západnú Európu by sa v dejinách iste našlo veľké množstvo. Kolonizačné tendencie sú odveké a nikdy nie jednoznačné, vždy na ne treba viac faktorov a vždy sa na nich zúčastňuje viacero síl, ktoré pôsobia viacerými smermi. Funkcie týchto síl sú premenlivé a ich smerovanie sa mení, pričom ich efekty sa často obracajú proti ich pôvodcom. Nikto v tomto procese neostane nepoznamenaný. Prístup, ktorý dokumentujú príspevky v celej práci, upozorňuje najmä na túto premenlivosť, nestálosť a dynamiku, a preto je pre výskum postkoloniálnych či postdependentných tendencií podnetný.

To, čo prináša zbierka štúdií *Postcolonial Europe? Essays on Post-Communist Literatures and Cultures*, ktorú pripravili slovenskí literárni vedci Dobrota Pucherová a Róbert Gáfrik, je pohľad na literatúru z hľadiska regiónu, ktorý musel prejsť skúsenosťou ideológie komunizmu, pretože sa v druhej polovici 20. storočia ocitol vo sfére vplyvu Sovietskeho zväzu, ale ktorý tento tlak a negatívnu skúsenosť prežil a vytváral svoj umelecký pohľad ďalej. Je to ambiciózný a úspešný pokus spracovať bezprostrednú minulosť strednej a juhovýchodnej Európy, čím sa radí medzi diela, ktoré sa o podobný prelom už pokúsili, ako napríklad významný zborník prác *History of the literary cultures of East-Central Europe. Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries* (Benjamins, 2004 – 2010), ktorý pripravili dvaja literárni vedci práve z tejto oblasti – Marcel Cornis-Pope a John Neubauer. Dosvedčuje to aj záujem prestížneho vydavateľstva Brill Rodopi, ktoré knižke svojím menom zabezpečilo pozornosť tak čitateľskej, ako aj odbornej verejnosti z oblasti politológie, literárnej kritiky, histórie, sociológie, antropológie i umenovedy.

LIBUŠA VAJDOVÁ